

ňujúceho orientovať sa v nekonečnom mori historických faktov.

Miera pokroku je to isté, čo miera slobody. A problém slobody vystupuje v troch základných aspektoch: ako problém ovládnutia prírody človekom, ako problém ľudstva, ktoré vedome vytvára svoje vlastné spoločenské vzťahy a napokon ako problém vzájomného vzťahu jednotlivca a spoločnosti.

Fakt rozširovania moci človeka nad prírodou je natoľko nepopierateľný, že ho uznávajú i všetci buržoázni sociológovia. Pokrok v tomto smere sa realizuje vo forme rozvoja výrobných síl. Rozvoj výrobných síl pokladal Lenin za najvyššie kritérium spoločenského pokroku. Ním sa zabezpečuje rast produktivity práce a tento rast je všeobecnou zákonitosťou spoločenského vývinu.

Omnoho zložitejšia je otázka, či ľudia môžu regulovať svoje vlastné spoločenské vzťahy a či existuje pokrok v týchto vzťahoch. Keď skúmame pokrok z tohto hľadiska, máme na mysli postupné striedanie spoločensko-ekonomických formácií. Každá novšia formácia líši sa od predchádzajúcej bohatšou členitosťou a väčšou zložitosťou. Tou mierou, ako rastú výrobné sily, vyvíja sa i spoločenská deľba práce. Pravda, pokrok v antagonistickej formáciách uskutočňuje sa na úct vykorisťovaných ľudových mas, no napriek tomu poddaný roľník disponuje väčšou slobodou než antický otrok.

V predsocialistických formáciách môžu ľudia empiricky využívať pre svoje záujmy jednotlivé stránky ekonomických zákonov, no ako celok ich môžu ovládnuť až za socializmu. Táto — svojho času čisto teoretická — téza je dnes prakticky potvrdená vyše štyridsaťročnou históriou Sovietskeho zväzu, historiou praktického uskutočňovania beztriednej spoločnosti. (rr)

A. G. CHARČEV, *O NEKOTORYCH ZAKONOMERNOSTIACH RAZVITIIJA OBSČESTENNOVO SOZNANIIJA*. (Stat vyšla v zborníku *Problemy razvitija v prirode i obščestve*, Leningrad 1958, str. 214—244.)

Autor state obmedzuje svoju úlohu na skúmanie iba niektorých problémov súvisiacich s rozvojom spoločenského vedomia, pričom sa opiera prevažne o materiály z oblasti umenia a morálky.

Pri rozbere štruktúry spoločenského vedomia vychádza z toho, že spoločenské vedomie, ktoré vo vzťahu k spoločenskému bytiu vystupuje ako jednoliaty celok, je v skutočnosti mnohostranným javom, zahrnujúcim: politické vedomie, právo, prírodné vedy, spoločenské vedy, filozofiu, morálku, umenie a náboženstvo. Tieto zvláštne formy spoločenského vedomia možno od seba odlišiť podľa nasledujúcich znakov: 1. Podľa predmetu odrazu; 2. Podľa charakteru hodnotenia odrážaných stránok skutočnosti; 3. Podľa spôsobu odrazu spoločenského bytia; 4. Podľa charakteru spätného pôsobenia na spoločenské bytie.

Spoločenské vedomie nie je mechanickým súhrnom individuálnych vedomí. Individuálne vedomie tvorí duchovnú tvárnosť jednotlivca. Vzťah medzi spoločenským a individuálnym vedomím je regulovaný zákonom vzájomnej spätosti všeobecného a jedinečného. Každé individuálne vedomie je prejavom spoločenského, v triednej spoločnosti triedneho vedomia.

Individuálne vedomie nie vždy je schopné dostatočne hlboko a všestranne odraziť všeobecné (spoločenské alebo triedne) podmienky bytia a potreby jeho ďalšieho vývinu. Vznára sa otázka ideológov, t. j. ľudí, ktorí uvažujú zo širokého hľadiska celej triedy alebo celej spoločnosti.

V spoločenskom, práve tak ako v individuálnom vedomí, odráža sa materiálne bytie dvojakým spôsobom: buď vo forme ideologickej činnosti individua, triedy alebo spoločnosti, alebo vo forme psychického života (súhrn charakterových čŕt, emócií a pocitov). Na rozdiel od ideologickej všeobecnosti vzťahuje sa emocionálna všeobecnosť nielen na triedy, ale i na národy a spoločenské vrstvy. Napr. nemôže existovať zvláštna inteligentská ideológia, no existuje inteligentská psychika.

Nasleduje skúmanie závislosti spoločenského vedomia od spoločenského bytia. Zmeny v spoločenskom vedomí — zdôrazňuje autor — sú síce závislé od zmien v spoločenskom bytí, avšak v rozličných dejinných epohách nadobúda táto závislosť rozličný charakter. O prvotnospolnej spoločnosti Marx poznamenal, že tu sa duchovná produkcia bezprostredne preplietala s materiálnou. Je známe, že spoločenské vedomie tejto epochy nebolo ešte rozčlenené. Vzťah medzi

spoločenským bytím a spoločenským vedomím stávajú sa složitejšími a mnohostrannejšími tou mierou, akou sa spoločnosť vzdialuje od najnižších stupňov svojho vývinu.

So vznikom tried a potom národov vynorila sa úplne nová oblasť spoločenského bytia — politika. Triedny boj si vynútil politickú ideológiu ako špecifickú oblasť spoločenského vedomia. Urýchlene sa vydeľujú a osamostatňujú i ďalšie formy spoločenského vedomia — filozofia, morálka, umenie atď. Dochádza k situácii, keď spoločenské bytie nie je „odkázané“ na priamy a bezprostredný vplyv; oteraz môže pôsobiť na jednotlivé formy spoločenského vedomia sprostredkované — prostredníctvom iných jeho foriem.

V poslednej časti state zaoberá sa autor vnútornými zdrojmi vývinu spoločenského vedomia. Podčiarkuje, že mimo spoločenského bytia na duchovný vývin spoločnosti veľmi vplyvajú i také príčiny, ktoré vyvierajú z povahy samého spoločenského vedomia. Treba sem zahrnúť vzájomné pôsobenie jednotlivých foriem spoločenského vedomia, vplyv kultúrneho dedičstva a tradícií, ako aj ideové protirečenia a boj rozličných názorov. Nebyť týchto vnútorných faktorov, mnohé dejinné fakty by nás uviedli do rozpakov. Tak napr. epocha raného feudalizmu v západnej Európe! Ako je možné, že obdobie víťazného nástupu feudalizmu nebolo sprevádzané rozvojom spoločenského vedomia? No ak si uvedomíme dosah takej nepopierateľnej skutočnosti, akou bolo centrálné postavenie kresťanského náboženstva v systéme spoločenského vedomia feudálnej Európy, prestane byť tento jav nepochopiteľným. Veď tam, kde moc kresťanstva nesiachala, ako napr. v Arabskom kalifáte, podnikli raný feudalizmus skvelý rozvoj vied, literatúry a umenia. (rr)

R. O. GROPP, *K OTÁZKE MARXISTICKÉ DIALEKTICKE LOGIKY JAKO SYSTÉMU KATEGORIÍ* (Voprosy filosofii, č. 1, roč. 1959.)

Řada současných marxistických filosofů se snaží vybudovat samostatný všeobecný systém filosofických kategorií, který si jinak různě vykládají. Jedni tento systém kategorií ztotožňují s celkovou strukturou mar-

xistické filosofie, jiní zase se domnívají, že takový systém je třeba přiřadit k dialektickému materialismu jako zvláštní obor v podobě dialektické logiky.

Při tom někteří z těchto autorů poukazují na Heglovu filosofii a bezděky ji doporučují jako vzor podobné konstrukce a jako filosofii, která svojí strukturou stojí výš než filosofie marxistická. Zde přehlížejí skutečnost, že Hegel ztotožňuje myšlení a bytí a jako výchozí bod své filosofie bere metodologické schéma, mající apriorní charakter. Jeho metoda je metoda výkladu absolutní pravdy i formou vývoje světa, čímž nabývá objektivního významu, stává se teorií a ztotožňuje v sobě teorii i metodu. Proto vidí Hegel podstatu filosofie v logice a podstatu logiky ve filosofických kategoriích, které jsou vyvozovány jedna z druhé a řazeny v systém. V důsledku toho celá Heglova metodologie, včetně logiky, nemá skutečný metodologický význam ve smyslu aktivního poměru myšlení k objektivní realitě a použití myšlenkové látky na tuto realitu, ale sama o sobě představuje svět jako takový.

Pro materialistu je tato cesta naprosto nepřipustná. Pokud interpretovat marxistickou filosofii jako systém kategorií ponechává stranou materialistickou filozofickou teorii anebo ji zcela likviduje tím, že materialismus redukuje na pouhý předpoklad stojící mimo ní.

Podobná snaha některých autorů skonstruovat dialektickou logiku na základě dějím myšlení, pojatých jako proces vyvozování jedněch kategorií z druhých, se mýjí cíle, protože to odporuje skutečným dějinám vývoje myšlení, a pak tím spíše nemůže představovat výraz objektivního systému světa. Navíc všeobecný systém kategorií pomíjí specifikum logiky jako vědy o myšlení a vede k její likvidaci.

Gropp zamítá veškeré úsilí o vybudování jakéhokoliv obecného systému kategorií, protože je již sám o sobě nevědecký a nemožný:

předně, hmota existuje v nekonečné rozmanitosti svých stránek, avšak objektivně neexistuje žádná universální subordinationa jevů a věcí, jak si to vyžaduje podobný systém;

jevů a věcí existují v nekonečných vzájemných souvislostech a v protikladných vý-